

TUỔI CHỊU TRÁCH NHIỆM HÌNH SỰ THEO PHÁP LUẬT HÌNH SỰ TRUNG QUỐC VÀ MỘT SỐ GỢI MỞ CHO VIỆT NAM

*Nguyễn Văn Thuyết**

Tóm tắt: Tuổi chịu trách nhiệm hình sự có vị trí quan trọng trong pháp luật của bất cứ một quốc gia nào; tất cả các quốc gia thành viên của Liên hợp quốc, bằng nhiều phương thức khác nhau, đều quy định độ tuổi tối thiểu chịu trách nhiệm hình sự. Pháp luật của nước Cộng hòa nhân dân Trung Hoa (Trung Quốc) cũng đã sớm quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự. Trên cơ sở nghiên cứu các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Trung Quốc, đồng thời so sánh làm rõ những ưu điểm và hạn chế với các quy định của pháp luật hình sự Việt Nam, tác giả đưa ra những gợi mở nhằm hoàn thiện các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự đối với Việt Nam trong thời gian tới.

Từ khóa: Tuổi chịu trách nhiệm hình sự, pháp luật hình sự Trung Quốc, pháp luật hình sự Việt Nam.

Abstract: The age of criminal responsibility occupies an important place in every national legal system; all member states of the United Nations, in one form or another, prescribe the minimum age of criminal responsibility. The law of the People's Republic of China (China) has long prescribed a minimum age of criminal responsibility. Based on an examination of the provisions on the age of criminal responsibility in Chinese criminal law, and through a comparative analysis that clarifies their advantages and limitations in relation to the corresponding provisions of Vietnamese criminal law, the author proposes recommendations to improve Vietnam's provisions on the age of criminal responsibility in the future.

Keywords: Age of criminal responsibility; Chinese criminal law; Vietnamese criminal law.

1. Đặt vấn đề

Nói đến tuổi chịu trách nhiệm hình sự là nói đến một người thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội phải chịu trách nhiệm hình sự nhưng phải đạt đến độ tuổi nhất định được quy định trong Bộ luật Hình sự. Một người chỉ bị coi là chủ thể của tội phạm khi có khả năng nhận thức và khả năng điều khiển hành vi của mình, về mặt chủ quan, hành vi của người đó phải là sự kết hợp của

lí trí và ý chí khi thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội. Khả năng nhận thức và khả năng điều khiển hành vi của một người được quyết định bởi kiến thức và kinh nghiệm xã hội tích lũy theo thời gian vốn phụ thuộc nhiều vào độ tuổi của người đó. Độ tuổi càng nhỏ càng không thể có nhận thức chính xác, đầy đủ những sự vật, hiện tượng xung quanh mình, cũng như nhận thức về tính chất nguy hiểm của hành vi. Độ tuổi nhỏ cũng không phù hợp với việc áp dụng các chế tài nghiêm khắc của luật hình sự, việc áp dụng hình phạt sẽ không mang lại

* NCS., Viện Luật, Đại học Vũ Hán (PhD, Law School, Wuhan University).

hiệu quả. Chỉ khi con người đạt đến một độ tuổi nhất định mới có khả năng nhận thức và khả năng điều khiển hành vi của mình, đồng thời thích hợp cho việc áp dụng các chế tài nghiêm khắc trong luật hình sự, lúc đó mới buộc họ phải chịu trách nhiệm hình sự về hành vi nguy hiểm mà mình thực hiện.

Tuổi chịu trách nhiệm hình sự có vị trí quan trọng trong pháp luật của bất cứ quốc gia nào. Thực tế cho thấy, tất cả các thành viên của Liên hợp quốc đều quy định độ tuổi tối thiểu chịu trách nhiệm hình sự¹, trong đó pháp luật của nước Cộng hoà nhân dân Trung Hoa (Trung Quốc) cũng đã sớm quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự. Đáng chú ý, ngày 26/12/2020, tại kỳ họp thứ 13 của Đại hội đại biểu toàn quốc đã thông qua Luật sửa đổi, bổ sung một số điều của Bộ luật Hình sự lần thứ 11 (Bản tu chính 11) với nội dung quan trọng là hạ độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự từ đủ 14 tuổi xuống đủ 12 tuổi, tuy vậy, không chỉ đơn giản giảm mà có những điều kiện chặt chẽ trong đó. Quy định này đã phát huy tác dụng tích cực giá trị của nó, nâng cao tinh thần trách nhiệm của người dưới 18 tuổi đối với các quy định của hệ thống pháp luật, phát huy tính răn đe trong các quy định của Bộ luật Hình sự Trung Quốc. Tuy vậy, vẫn có những vướng mắc nhất định trong cách hiểu về tuổi chịu trách nhiệm hình sự nói chung và đối với nhóm người đủ 12 tuổi đến dưới 14 tuổi nói riêng. Mức độ trách nhiệm hình sự như thế nào? Hiểu như thế nào cho đúng về khoản 3 Điều 17 Bộ luật Hình sự Trung Quốc, hiểu theo tội danh hay theo hành vi mà họ thực hiện. Theo đó định tội với những trường hợp này

như thế nào? Những trường hợp truy cứu trách nhiệm hình sự phải được phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao là như thế nào? Giải quyết những vấn đề này, các cơ quan tư pháp Trung Quốc đã giải thích điều luật tương đối hoàn chỉnh bằng các văn bản của Tòa án nhân dân tối cao, Viện kiểm sát nhân dân tối cao và Bộ Công an.

Tại Việt Nam, độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự được quy định tại Điều 12 Bộ luật Hình sự năm 2015 sửa đổi, bổ sung năm 2017 (Bộ luật Hình sự hiện hành). Tuy vậy, đến nay, một số giải thích về tuổi chịu trách nhiệm hình sự đã quá lâu hoặc chưa phù hợp hoặc còn xung đột, mâu thuẫn. Trong quá trình xây dựng quy phạm pháp luật hình sự về tuổi chịu trách nhiệm hình sự cũng có nhiều quan điểm không thống nhất. Thực tiễn áp dụng quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự cũng đã bộc lộ một số hạn chế, thiếu sót nhất định.

Có thể thấy, Việt Nam và Trung Quốc có nhiều điểm tương đồng về chính trị, văn hoá, xã hội, lịch sử và trên phương diện lập pháp. Trên cơ sở nghiên cứu các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Trung Quốc, đồng thời so sánh làm rõ những ưu điểm và hạn chế với các quy định của pháp luật hình sự Việt Nam, tác giả đưa ra những phương hướng, bài học nhằm hoàn thiện các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự đối với Việt Nam.

2. Quá trình xây dựng và hoàn thiện quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Trung Quốc

Quá trình xây dựng và hoàn thiện quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Trung Quốc sau khi nước Cộng hoà nhân dân Trung Hoa thành lập (1949) có thể được nhìn nhận dưới một vài phương diện:

¹ Khương Mẫn, *Độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự của các nước thành viên của Liên hợp quốc*, Tạp chí Khoa học pháp lý Trung Quốc, Số 2, năm 2022, tr. 89-100.

2.1. Đối với độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự

Độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự là độ tuổi thấp nhất mà người thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội phải chịu trách nhiệm hình sự, hình phạt. Theo đó, pháp luật hình sự Trung Quốc từ 1949 đến nay được quy định 03 mức, cụ thể:

Thứ nhất, quy định tuổi chịu trách nhiệm hình sự thấp nhất là đủ 13 tuổi. Sau khi thành lập nước Cộng hoà nhân dân Trung Hoa, việc bắt tay xây dựng hệ thống pháp luật được quan tâm, đối với luật hình sự và độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự cũng được nghiên cứu và hoàn thiện. Ngày 12/11/1956, bản dự thảo lần thứ 13 và ngày 28/6/1957, dự thảo thứ 22 của Bộ luật Hình sự đều quy định độ tuổi khởi điểm phải chịu trách nhiệm hình sự là từ đủ 13 tuổi. Kể cả sau khi Bộ luật Hình sự năm 1979 thông qua, dù quy định độ tuổi bắt đầu chịu trách nhiệm hình sự là đủ 14 tuổi thì ngày 25/12/1988, tại bản dự thảo sửa đổi, bổ sung Bộ luật Hình sự lại một lần nữa quy định độ tuổi tối thiểu bắt đầu phải chịu trách nhiệm hình sự là đủ 13 tuổi².

Thứ hai, quy định độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự là từ đủ 14 tuổi. Đây là quy định được tồn tại trong thời gian dài và phổ biến nhất. Trong Bộ luật Hình sự năm 1979 và cả lần sửa đổi toàn diện năm 1997 đều quy định độ tuổi này. Lí giải về việc quy định độ tuổi tối thiểu là đủ 14, Toà án nhân dân tối cao vào tháng 3/1989 tại văn bản giải thích một số vấn đề ở phần chung của Bộ luật Hình sự có nêu: Trước mắt đại đa số các vụ án do người trẻ thực hiện đều ở độ tuổi từ 16 đến 25, người dưới

14 tuổi gây ra hậu quả nghiêm trọng mặc dù có nhưng xét đến cùng đó là hiện tượng hiếm gặp. Với sự phát triển của xã hội hiện nay, giới trẻ cũng sớm nhận thức được các hiện tượng tiêu cực trong xã hội, hiểu biết về xã hội từ đó cũng nâng cao hơn. Tuy nhiên, với một quốc gia mà diện tích nông thôn lên đến hơn 80%, việc hạ độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự là một nghịch lí trong chính sách hình sự với người dưới 18 tuổi, mục đích vẫn phải lấy giáo dục làm đầu, trừng phạt là phụ³; trên thế giới phần lớn các quốc gia đều quy định độ tuổi bắt đầu có thể phải chịu trách nhiệm hình sự là từ đủ 14 tuổi⁴.

Thứ ba, quy định tuổi chịu trách nhiệm hình sự khởi điểm là đủ 12 tuổi. Đây là cách thức quy định mức tuổi chịu trách nhiệm hình sự thấp nhất và cũng là quy định hiện hành trong pháp luật hình sự Trung Quốc. Tại khoản 3 Điều 3 bản dự thảo về những nguyên tắc chỉ đạo về pháp luật hình sự ngày 30/9/1954 quy định: “Người không đủ 12 tuổi không được luận bất cứ tội phạm nào, không phải chịu trách nhiệm hình sự; nhưng phải giao cho bố mẹ hoặc người giám hộ quản lí, giáo dục. Người từ đủ 12 tuổi trở lên chỉ phải chịu trong những trường hợp đặc biệt”⁵. Quan điểm này sau đó không được vận dụng vào thực tiễn và các nhà làm luật đã nâng lên thành đủ 13 và sau này là đủ 14 tuổi. Cho đến những năm gần đây, khi mà xã hội Trung Quốc phát triển nhanh, nhiều vụ án xảy ra người thực hiện hành vi gây hậu quả nguy hiểm cho xã

² Triệu Bình Chí, Viên Bân, *Phát triển và hoàn thiện quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự*, Tạp chí Luật Hình sự Trung Quốc, Số 3, năm 2010, tr. 10-17.

³ Cao Minh Tuyên, Triệu Bình Chí, *Tổng hợp các văn bản pháp luật hình sự Trung Quốc*, Nxb. Đại học Công an nhân dân Trung Quốc, năm 1997, tr. 2233-2234.

⁴ Khương Mẫn, *tlđd*, tr. 89-100.

⁵ Cao Minh Tuyên, Triệu Bình Chí, *Chọn lọc những văn bản lập pháp của pháp luật Hình sự*, Nxb. Pháp luật Trung Quốc, 2007, tr. 229.

hội đều dưới 14 tuổi. Các nhà nghiên cứu cũng như các cơ quan lập pháp ở Trung Quốc đã khảo sát kỹ và chỉ ra một số luận điểm: Đầu tiên, mặc dù người dưới 18 tuổi phạm tội tuy số lượng người giảm mạnh qua từng năm nhưng độ tuổi trung bình phạm tội lần đầu của nhóm người này lại giảm, đặc biệt với nhóm phạm các tội phạm xâm phạm tính mạng, sức khỏe, nhân phẩm, danh dự con người, cụ thể: Giết người là 14,1 tuổi, cố ý gây thương tích 14,5 tuổi, cướp tài sản: 14,3 tuổi⁶. Hai là, cùng với sự phát triển của công nghệ thông tin, người dưới 18 tuổi, đặc biệt là người dưới 14 tuổi gây ra nhiều vụ việc đặc biệt nghiêm trọng, nổi bật như: Năm 2018 ở Nguyên Giang, Hồ Nam, bé trai đủ 12 tuổi giết mẹ; năm 2018 ở thành phố Hiếu Cảm, Hồ Bắc, trẻ chưa đủ 14 tuổi dùng dao đâm trọng thương bạn học; năm 2017 huyện Long Hồi, Hồ Nam, nam sinh đủ 13 tuổi sát hại dã man cụ bà 73 tuổi; năm 2016 ở Quảng Tây, 3 đối tượng đủ 13 tuổi tẩm xăng thiêu sống một người đàn ông vô gia cư; năm 2016 tại thành phố Việt Khê, Quảng Tây, đối tượng nam đủ 13 tuổi sát hại 3 chị em trong nhà; năm 2016 tại Kim Xuyên, Tứ Xuyên, đối tượng 13 tuổi tẩm xăng đốt thầy giáo; đặc biệt tháng 10/2019 tại Đại Liên, Liêu Ninh đối tượng 13 tuổi sau khi hiếp dâm, giết người xong còn làm như không có việc gì xuất hiện ở hiện trường vụ án, đồng thời quay video gửi bạn học cùng xem; tháng 4/2020 tại Xuân Thành, An Huy, một nam giới đủ 13 tuổi sau khi giết em mình đã chặt và vứt xác⁷. Ba là, các nhà nghiên cứu chỉ ra

rằng giai đoạn hiện nay sinh lý và tâm lý của trẻ đã phát triển hơn, độ tuổi đủ 12 tuổi đã có khả năng nhận thức và khả năng điều khiển hành vi của mình. Vì những lẽ đó, đến bản sửa đổi, bổ sung các quy định của Bộ luật Hình sự năm 1997 lần thứ 11 vào ngày 26/12/2020, có hiệu lực từ 01/3/2021, một lần nữa quy định độ tuổi khởi điểm phải chịu trách nhiệm hình sự là từ đủ 12 tuổi. Sau khi thông qua, quy định này nhận được sự ủng hộ rất lớn từ dư luận cũng như các nhà nghiên cứu, các cán bộ thực tiễn ở Trung Quốc⁸.

2.2. Đối với phân chia các mức độ tuổi và phạm vi chịu trách nhiệm hình sự chưa đầy đủ

Mức độ nhận thức của con người qua từng giai đoạn có sự khác biệt rõ rệt, đặc biệt ở lứa tuổi chưa thành niên⁹. Ở lứa tuổi này, con người có khả năng tiếp nhận các tri thức rất nhanh, khả năng nhận thức và điều khiển hành vi cũng có sự chuyển hoá mạnh mẽ. Pháp luật hình sự Trung Quốc trong quá trình xây dựng và phát triển đã chia thành các độ tuổi với mức độ, phạm vi trách nhiệm hình sự chưa đầy đủ khác nhau:

Thứ nhất, quy định độ tuổi từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 15 tuổi, như bản dự thảo về Những nguyên tắc chỉ đạo về pháp luật hình sự ngày 30/9/1954 khoản 2 Điều 3 quy định: Người từ đủ 12 tuổi trở lên nhưng chưa đủ 15 tuổi phạm tội phản cách mạng, giết người, phóng hỏa và phá huỷ giao thông nghiêm trọng phải chịu trách nhiệm

⁶ Lê Hồng, *Giải thích một số nội dung quan trọng trong Luật sửa đổi bổ sung Bộ luật Hình sự lần thứ 11 – Nhìn từ góc độ phòng ngừa*, Tạp chí Viện luật thuộc đại học chính pháp Thượng Hải Trung Quốc, Số 2, 2022, tr.1-25.

⁷ Lê Hồng, *tlđd*, tr. 1-25.

⁸ Triệu Bình Chí, *Hình pháp bản tu chính thứ 11 giải thích và ứng dụng*, Nxb. Đại học nhân dân Trung Quốc, năm 2021, tr. 21; Dương Văn Minh, *Hình pháp bản tu chính thứ 11, điều văn và chú giải các quy định mới*, Nxb. Viện pháp luật nhân dân Trung Quốc, 2021, tr. 24-25.

⁹ Cụm từ người chưa thành niên vẫn được sử dụng phổ biến trong pháp luật hình sự Trung Quốc chỉ người dưới 18 tuổi.

hình sự¹⁰. Tuy vậy, pháp luật hình sự Trung Quốc giai đoạn này không quy định gì thêm về độ tuổi từ đủ 15 tuổi trở lên.

Thứ hai, quy định độ tuổi từ đủ 13 tuổi đến chưa đủ 15 tuổi, bản dự thảo lần thứ 22 Bộ luật Hình sự ngày 28/6/1957 tại khoản 2 Điều 13 quy định: Người từ đủ 13 tuổi đến chưa đủ 15 tuổi phạm tội giết người, gây thương tích, phóng hoả, trộm cắp nghiêm trọng hoặc phá huỷ giao thông nghiêm trọng phải chịu trách nhiệm hình sự. Có thể thấy, phạm vi chịu trách nhiệm hình sự của độ tuổi này là khá hẹp, chỉ phải chịu trách nhiệm đối với 05 loại tội phạm nêu trên, ngoài ra, pháp luật hình sự không có quy định khác, có nghĩa rằng người từ đủ 15 tuổi trở lên sẽ phải chịu trách nhiệm hình sự về mọi tội phạm.

Thứ ba, quy định độ tuổi từ đủ 13 tuổi đến chưa đủ 16 tuổi, như trong bản dự thảo sửa đổi ngày 25/12/1988 tại khoản 2 Điều 14 quy định: Người từ đủ 13 tuổi đến chưa đủ 16 tuổi phạm loại tội giết người, phóng hoả, cướp tài sản, trộm cắp, đặt chất nổ, đầu độc, hiếp dâm, cố ý gây thương tích nặng thì phải chịu trách nhiệm hình sự. Như vậy, phạm vi chịu trách nhiệm hình sự cũng như độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự được mở rộng hơn với 08 loại tội phạm, trong đó thêm một số hành vi như hiếp dâm, đầu độc, đặt chất nổ. Có thể nhận thấy xu hướng ngày càng mở rộng phạm vi chịu trách nhiệm hình sự của nhóm người chưa thành niên trong quá trình phát triển của Luật Hình sự Trung Quốc.

Thứ tư, quy định độ tuổi và phạm vi từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 16 tuổi: Trong Bộ luật Hình sự năm 1979 và sửa đổi toàn diện năm 1997 quy định khoảng tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự chưa đầy đủ là từ đủ 14

tuổi đến chưa đủ 16 tuổi. Cụ thể, theo quy định tại Điều 17 Bộ luật Hình sự năm 1997:

“Người từ đủ 16 tuổi trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự.

Người từ đủ 14 tuổi trở lên chưa đủ 16 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với các loại tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn tới trọng thương hoặc chết người, hiếp dâm, cướp tài sản, mua bán chất ma túy, phóng hoả, đặt chất nổ, đầu độc. Đối với những người chưa đủ 18 tuổi phạm tội phải được giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng”.

Tuy vậy, đến bản sửa đổi, bổ sung Bộ luật Hình sự lần thứ 11 vào ngày 26/12/2020 đã điều chỉnh phạm vi, mức độ chịu trách nhiệm hình sự của các nhóm này. Cụ thể, Điều 17 quy định:

“1. Người từ đủ 16 trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự.

2. Người từ đủ 14 tuổi trở lên chưa đủ 16 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với các loại tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn tới trọng thương hoặc chết người, hiếp dâm, cướp tài sản, mua bán chất ma túy, phóng hoả, đặt chất nổ, đầu độc.

3. Người từ đủ 12 tuổi trở lên chưa đủ 14 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thủ đoạn đặc biệt tàn nhẫn dẫn đến trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng, tình tiết tàn ác. Trường hợp này phải có quyết định truy tố của Viện kiểm sát nhân dân tối cao.

4. Những người dưới 18 tuổi phạm tội theo các quy định ở trên phải được giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng.

¹⁰ Cao Minh Tuyên, Triệu Bình Chí, tldđ, tr. 229.

5. Những người chưa đủ 16 tuổi không thuộc trường hợp phải chịu trách nhiệm hình sự, giao cho bố mẹ hoặc người giám hộ quản lý giáo dục, trong thời gian bắt buộc thì tiến hành giáo dục, cải tạo theo quy định”¹¹.

Có thể nhận thấy, pháp luật hình sự Trung Quốc có nhiều thay đổi theo thời gian đối với nhóm người mà trách nhiệm hình sự chưa đầy đủ, phạm vi chịu trách nhiệm hình sự cũng có sự khác biệt, các quy định ngày càng mở rộng hơn nhưng cũng có sự kiểm soát chặt chẽ của cơ quan tư pháp tối cao.

2.3. Đối với độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự đầy đủ

Độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự đầy đủ là khi đạt đến độ tuổi này, người thực hiện bất cứ tội phạm nào cũng phải chịu trách nhiệm hình sự. Trong sự phát triển của Bộ luật Hình sự Trung Quốc, nội dung này đã được quy định theo 02 độ tuổi:

Thứ nhất, quy định độ tuổi từ đủ 15 tuổi trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự về mọi tội phạm. Nội dung này được đề cập chủ yếu sau khi nước Cộng hoà nhân dân Trung Hoa thành lập như bản thảo Nguyên tắc chỉ đạo Luật Hình sự ngày 30/9/1954 hoặc trong bản dự thảo Bộ luật Hình sự lần thứ 22 ngày 28/6/1957.

Thứ hai, quy định như hiện nay và ngay sau khi pháp luật hình sự Trung Quốc được pháp điển hoá. Người từ đủ 16 tuổi trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự về mọi tội phạm. Theo đó, khoản 1 Điều 17 Bộ luật Hình sự Trung Quốc hiện hành quy định: “Người đủ 16 trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự”. Pháp luật Hình sự Trung Quốc không có quy định loại trừ hay quy định đặc biệt nào khác.

Bên cạnh đó, ở lần sửa đổi bổ sung thứ 8 vào ngày 25/02/2011 có bổ sung thêm Điều 17-1 quy định có liên quan đến độ tuổi của người từ đủ 75 tuổi trở lên. Cụ thể: Người từ đủ 75 tuổi trở lên cố ý phạm tội cũng có thể giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng. Nếu vô ý phạm tội thì phải giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng.

3. Giải thích về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong Luật Hình sự Trung Quốc

Có thể thấy, quy định tại Điều 17 Bộ luật Hình sự Trung Quốc về tuổi chịu trách nhiệm hình sự khá rõ ràng, tuy vậy, cũng như pháp luật hình sự Việt Nam, quá trình áp dụng nảy sinh những tranh luận khác nhau về cách hiểu nội dung của điều luật. Để làm rõ những vấn đề này, các cơ quan tư pháp đã kịp thời hướng dẫn, giải thích như sau:

3.1. Giải thích về cách tính tuổi chịu trách nhiệm hình sự

Tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Trung Quốc được thống nhất từ trước đến nay là tuổi đủ hay còn gọi tuổi tròn. Theo hướng dẫn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao về một số quy định đối với người chưa thành niên phạm tội ngày 27/12/2013, tại Điều 80 quy định: Tuổi chịu trách nhiệm hình sự đối với người thực hiện hành vi phạm tội căn cứ vào ngày, tháng, năm dương lịch để tính, lấy ngày thứ 2 từ ngày sinh nhật để xác định tuổi đủ. Trả lời cho vấn đề tại sao lại lấy ngày thứ 2 từ ngày sinh để xác định là tuổi đủ, khoa học luật hình sự Trung Quốc giải thích: Đầu tiên, tuổi đủ phải là đủ ngày tháng năm; hai là, tuổi đủ là đủ theo 12 tháng; ba là, phải qua ngày sinh nhật mới đủ về ngày, tức là ngày thứ 2 tính từ ngày sinh của người đó mới

¹¹ Lưu Chí Vĩ, *Tổng thể quy phạm pháp luật hình sự*, Nxb. Pháp luật Trung Quốc, 2024, tr. 5.

gọi là đủ. Ví dụ: A sinh ngày 10/10/2000 thì thời điểm ngày 10/10/2014 vẫn chưa đủ chu kỳ tính theo ngày để đủ 14 tuổi mà phải ngày 11/10/2014 A mới coi là đủ 14 tuổi, đến ngày 11/10/2016 mới coi là đủ 16 tuổi, ngày 11/10/2018 mới coi là đủ 18 tuổi. Nếu đến đúng ngày sinh nhật lần thứ 12 thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội thì không tính là đủ 12 tuổi và không phải chịu trách nhiệm hình sự, đúng ngày sinh nhật 16 tuổi thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội cũng chỉ phải chịu trách nhiệm hình sự đối với các tội phạm có thể truy cứu đối với người chưa đủ 16 tuổi, nếu đúng sinh ngày sinh nhật 18 tuổi phạm tội thì cũng phải áp dụng những nguyên tắc giảm nhẹ trách nhiệm hình sự đối với người dưới 18 tuổi¹².

Tuy vậy, có tranh luận về việc một người sinh vào năm nhuận ngày 29/02 thì nên lấy ngày 02/3 hay ngày 01/3 năm sau là ngày người đó đủ tuổi. Nếu theo logic ngày thứ 2 từ ngày sinh thì đúng là ngày 01/3 nhưng nếu một người sinh ngày 28/02 thông thường thì cũng lấy ngày 01/3 làm ngày xác định đủ độ tuổi. Vậy nên để có lợi cho người thực hiện hành vi lấy ngày 02/3 là ngày xác định tuổi đủ cho người sinh ngày 29/2, phù hợp với nguyên tắc có lợi cho người phạm tội trong Luật Hình sự¹³.

Ngoài ra, theo quy định tại Điều 4, hướng dẫn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao về giải thích các quy định đối với người chưa thành niên phạm tội ngày 11/02/2006, khi không xác định được ngày tháng năm sinh của người bị tình nghi thực hiện tội phạm hoặc người có liên quan đến việc định tội và xác định trách nhiệm hình sự thì cơ

quan tiến hành tổ tụng tiến hành trưng cầu giám định để xác định độ tuổi của người đó. Trường hợp này phải xác định theo nguyên tắc có lợi cho người thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp cho họ, đặc biệt họ đều là người dưới 18 tuổi¹⁴.

3.2. Giải thích về các loại tội phạm phải chịu trách nhiệm hình sự đối với những trường hợp hạn chế trách nhiệm hình sự do chưa đủ độ tuổi

Khoản 2, khoản 3 Điều 17 Bộ luật Hình sự Trung Quốc quy định: “Người từ đủ 14 tuổi trở lên chưa đủ 16 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với các loại tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn tới trọng thương hoặc chết người, hiếp dâm, cướp tài sản, mua bán chất ma túy, phóng hỏa, đặt chất nổ, đầu độc.

Người từ đủ 12 tuổi trở lên chưa đủ 14 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thủ đoạn đặc biệt tàn ác dẫn đến trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng, tình tiết tàn ác, trường hợp này phải có sự phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao”.

Như vậy có thể thấy, nhóm người từ đủ 12 tuổi đến dưới 16 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với chỉ một số loại tội phạm cụ thể mà thôi. Tuy nhiên, vấn đề đặt ra là, hiểu như thế nào về các loại tội phạm cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn tới trọng thương hoặc chết người, hiếp dâm, cướp tài sản, mua bán chất ma túy, phóng hỏa, đặt chất nổ, đầu độc. Theo hướng dẫn tại Đại hội toàn quốc về công tác pháp luật ngày 22/8/2002 đối với vấn đề người dưới 16 tuổi thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội nêu rõ: Đối với nội dung quy định tại

¹² Cao Minh Tuyên, Mã Khắc Xương (Chủ biên), *Hình pháp học*, Nxb. Đại học Bắc Kinh Trung Quốc, 2022, tr. 85-86.

¹³ Trương Minh Khải, *Hình pháp học*, Nxb. Pháp luật Trung Quốc, 2021, tr. 412.

¹⁴ Lưu Chí Vĩ, tltđ, tr. 193.

khoản 2 Điều 17 quy định 08 loại tội phạm là chỉ loại hành vi cụ thể không phải là tội danh. Tức là cố ý giết người, hoặc cố ý gây thương tích dẫn đến chết người chỉ là có hành vi cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người đều phải chịu trách nhiệm hình sự chứ không phải là tội danh cố ý giết người, cố ý gây thương tích mới phải chịu trách nhiệm hình sự. Ví dụ: A đủ 15 tuổi có hành vi bắt cóc rồi trói, buộc hoặc dùng vũ lực làm con tin B chết, trường hợp này định tội là bắt cóc không thuộc các trường hợp nêu tại khoản 2 Điều 17 nhưng A vẫn phải chịu trách nhiệm hình sự; tội danh của A không phải là giết người hay cố ý gây thương tích mà phải định về tội bắt cóc. Hoặc, một số trường hợp khác như phạm tội mua bán phụ nữ, trẻ em... dẫn đến nạn nhân thương tích nặng hoặc chết thì định về tội mua bán phụ nữ, trẻ em dù không nêu tại khoản 2 Điều 17 nhưng người từ đủ 14 đến dưới 16 cũng phải chịu trách nhiệm hình sự¹⁵. Cũng tương tự đối với nhóm người từ đủ 12 tuổi đến dưới 14 tuổi với hành vi cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thủ đoạn đặc biệt tàn ác dẫn đến trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng, tình tiết tàn ác. Cách quy định là theo hành vi của người thực hiện mà không phải theo tội danh¹⁶.

3.3. Giải thích đối với một số trường hợp khi truy cứu trách nhiệm hình sự đối với người từ đủ 12 tuổi đến dưới 14 tuổi

Một trong những vấn đề trọng tâm ở sửa đổi bổ sung lần thứ 11, có hiệu lực từ tháng 3/2021 là hạ độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự. Khoản 3 Điều 17 Bộ luật Hình sự Trung Quốc hiện hành quy

định: “Người từ đủ 12 tuổi trở lên chưa đủ 14 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với tội cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thủ đoạn đặc biệt tàn ác dẫn đến trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng, tình tiết tàn ác, trường hợp này phải có sự phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao”. Sau khi ban hành còn một số vấn đề chưa rõ, cơ quan tư pháp đã giải thích một số nội dung cụ thể như sau:

Thứ nhất, mặc dù đã quy định theo hướng nghiêm khắc bằng việc hạ độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự, nhưng cần lưu ý hiểu thế nào là cố ý giết người, cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thủ đoạn đặc biệt tàn ác dẫn đến trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng. Nhằm hạn chế đến mức thấp nhất những trường hợp phải truy cứu trách nhiệm hình sự đối với nhóm người dưới 14 tuổi. Nếu một người từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 14 tuổi thực hiện hành vi giết người thì buộc phải là ở giai đoạn tội phạm hoàn thành. Tức là, nếu có hành vi tước đoạt tính mạng người khác và buộc phải có hậu quả chết người mới có thể phải chịu trách nhiệm hình sự; nếu giết người nhưng ở giai đoạn chưa đạt, hậu quả chết người không xảy ra thì không phải chịu trách nhiệm hình sự.

Trường hợp cố ý gây thương tích thì phải thỏa mãn đồng thời hai điều kiện: *Điều kiện thứ nhất*, phải là dùng thủ đoạn đặc biệt tàn ác. Từ góc độ bị hại là làm cho họ vô cùng đau đớn; từ góc độ bên thứ ba là làm cho người khác cảm tức, phẫn nộ; từ góc độ người thực hiện hành vi là thủ đoạn cố ý tra tấn đến thân thể nạn nhân để thỏa mãn “thú tính” của mình, thậm chí là thủ đoạn biến thái, dị dạng. *Điều kiện thứ hai*, buộc phải gây ra hậu quả là trọng thương hoặc thương tật nghiêm trọng. Nghĩa là, thương tích để lại lớn, bị hại không có khả năng phục hồi

¹⁵ Lưu Chí Vĩ, ttdd, tr. 195

¹⁶ Cao Minh Tuyên, Mã Khắc Xương (Chủ biên), ttdd, tr. 85-86.

những thương tích đó như làm mất đi những bộ phận quan trọng của thân thể, mất hoàn toàn chức năng của các bộ phận nhất định. Nếu thương tật nhẹ hoặc có khả năng điều trị phục hồi thì không truy cứu trách nhiệm hình sự. Điều này thể hiện nguyên tắc trong nghiêm khắc có nhân đạo của chính sách hình sự đối với nhóm người này¹⁷.

Thứ hai, phạm tội với tính tiết tàn ác mới phải chịu trách nhiệm hình sự, điều này thể hiện tính thận trọng của pháp luật, coi trọng tính chất bên trong thuộc mặt chủ quan của tội phạm. Bên cạnh hai điều kiện về phạm vi và giai đoạn thực hiện tội phạm đã phân tích ở trên thì còn quy định thêm điều kiện chịu trách nhiệm hình sự đối với người từ đủ 12 đến chưa đủ 14 tuổi là tính tiết tàn ác. Thế nào là tính tiết tàn ác? Cần nhận định dựa vào các phương diện: *Một là*, đối với nhận thức bên trong của người thực hiện hành vi, nếu họ đã có thói hư tật xấu, đi bắt nạt người khác, đã được giáo dục nhưng không thay đổi, một khi thoả mãn các điều kiện phân tích ở trên thì có thể bị truy tố; nếu người thực hiện hành vi bị bắt nạt, ức hiếp mà không nhận được từ đó thực hiện hành vi nguy hiểm thì không thuộc về tính tiết tàn ác. *Hai là*, từ góc nhìn ảnh hưởng của xã hội, nếu một người trong độ tuổi từ đủ 12 đến chưa đủ 14 tuổi giết người hoặc cố ý gây thương tích dẫn đến chết người hoặc thương tật nặng, gây ra ảnh hưởng lớn đến trật tự an toàn xã hội, tạo dư luận xấu thì có thể coi là tính tiết tàn ác. *Ba là*, từ góc nhìn hậu quả, nếu tạo ra hậu quả chết nhiều người, sát hại hoặc gây thương tích cho người thân thích như bố mẹ, người

thân gia đình hoặc trẻ nhỏ, đều coi là tính tiết tàn ác.

Thứ ba, thể hiện sự thống nhất về tiêu chuẩn truy cứu trách nhiệm hình sự, đối với người từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 14 tuổi cần phải có sự phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao. Điều này thể hiện sự cẩn trọng trong việc hạn chế truy cứu trách nhiệm hình sự đối với người dưới 18 tuổi và đặc biệt đối với người dưới 14 tuổi; đồng thời là sự thống nhất giữa các cơ quan tư pháp giao cho Viện kiểm sát nhân dân tối cao giám sát, quyết định. Quy định này nhằm bảo vệ công lý, chỉ truy cứu khi thực sự cần thiết, phòng tránh sai sót. Tuy nhiên, có một số điểm cần lưu ý: *Một là*, cấp cơ quan tiến hành tố tụng thụ lý những vụ án này là cấp tỉnh hay tối cao. Khảo sát những dạng vụ án này cho thấy, việc phát hiện, xảy ra không phải là nhiều, thường nhận được sự quan tâm đặc biệt của dư luận xã hội. Đồng thời, khi xem xét đến bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người dưới 18 tuổi, để thể hiện sự cẩn trọng trong truy cứu trách nhiệm hình sự thì những vụ án này nên giao cho cơ quan tiến hành tố tụng cấp trung ương thụ lý giải quyết. *Hai là*, các cơ quan tiến hành tố tụng cấp dưới giải quyết, xử lý trước hay là khi phát hiện vụ việc thì trực tiếp báo cáo lên các cấp cao hơn. Khoản 3 Điều 17 đã quy định truy cứu trách nhiệm hình sự phải được phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao. Có nghĩa rằng, nếu các cơ quan cấp dưới xác định không cần thiết phải truy cứu trách nhiệm hình sự thì không cần phải báo cáo lên cấp trên nữa, chỉ trong trường hợp cần thiết phải truy cứu trách nhiệm hình sự thì mới báo cáo và Viện kiểm sát nhân dân tối cao sẽ thận trọng xem xét, sau đó mới tiến hành chấp thuận việc truy cứu trách nhiệm hình sự đối với người thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội. *Ba là*,

¹⁷ Hồ Văn Đăng, Từ Văn Văn, *Giải thích một số vấn đề trong bản tu chính 11*, Tạp chí Nghiên cứu pháp trị Trung Quốc, Số 2, 2021, tr. 55-65.

về mức độ trách nhiệm hình sự đối với những người từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 14 tuổi có gì khác biệt so với người dưới 18 tuổi phạm tội. Hiện nay, trong Bộ luật Hình sự quy định người dưới 16 tuổi phạm tội thì có thể được giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng; đối với người dưới 18 tuổi thì không áp dụng hình phạt tử hình thi hành ngay mà chỉ có thể áp dụng tử hình hoãn hai năm. Riêng đối với người từ đủ 12 tuổi đến chưa đủ 14 tuổi phạm tội thì không áp dụng hình phạt tử hình, cũng không được áp dụng hình phạt tù chung thân và theo nguyên tắc được giảm nhẹ hình phạt hoặc quyết định hình phạt dưới mức thấp nhất của khung hình phạt được áp dụng¹⁸.

3.4. Giải thích một số trường hợp không được truy cứu trách nhiệm hình sự đối với người đã đủ tuổi chịu trách nhiệm hình sự

Hướng dẫn số 01 ngày 11/01/2006 của Tòa án nhân dân tối cao về đường lối xét xử đối với các vụ án do người dưới 18 tuổi thực hiện đã giải thích, hướng dẫn một số trường hợp cần thiết phải tuân theo nguyên tắc giáo dục, cải tạo làm chính, áp dụng hình phạt làm phụ.

Điều 7 quy định: Nếu người từ đủ 14 tuổi chưa đủ 16 tuổi thực hiện hành vi quan hệ tình dục tự nguyện với trẻ nhỏ nhưng có nhiều tình tiết giảm nhẹ, không gây ra hậu quả nghiêm trọng thì không xác định đó là tội phạm và không xử lý hình sự.

Điều 8 quy định: Người từ đủ 14 tuổi chưa đủ 16 tuổi dùng vũ lực đơn giản hoặc uy hiếp đối với những người dưới 18 tuổi khác nhằm chiếm đoạt những đồ vật có trị giá không lớn mang theo người hoặc đồ

dùng học tập hoặc tài sản nhưng trị giá nhỏ, đồng thời không gây ra hậu quả gì khác nghiêm trọng hoặc chỉ khiến bị hại không dám đến trường học tập thì không xác định là tội phạm. Người từ đủ 16 tuổi đến dưới 18 tuổi nếu thực hiện những hành vi trên cũng không xác định là tội phạm.

Cũng ở văn bản trên, tại Điều 9 chỉ rõ người từ đủ 16 tuổi đến chưa đủ 18 tuổi thực hiện hành vi trộm cắp tài sản không quá 3 lần, trị giá tài sản đã đến định lượng tối thiểu làm điều kiện truy cứu trách nhiệm hình sự nhưng sau khi vụ án xảy ra đã tường thuật rõ sự việc, đồng thời tích cực khắc phục hậu quả, nếu có một trong những tình tiết dưới đây thì có thể coi là hành vi có dấu hiệu của tội phạm nhưng tính chất nguy hiểm cho xã hội không đáng kể và không xác định là tội phạm: 1) Là người vừa câm vừa điếc hoặc là người mù; 2) Là đồng phạm nhưng là lần đầu tiên hoặc đóng vai trò giúp sức hoặc bị cưỡng bức; 3) Có tình tiết giảm nhẹ khác.

Bên cạnh đó khoản 2 Điều 9 quy định: Người từ đủ 16 tuổi đến chưa đủ 18 tuổi trộm cắp tài sản giai đoạn phạm tội chưa đạt hoặc tự ý nửa chừng chấm dứt việc phạm tội đều không xác định là tội phạm và không phải chịu trách nhiệm hình sự; khoản 3 Điều 9 quy định: Người từ đủ 16 tuổi đến chưa đủ 18 tuổi trộm cắp tài sản của gia đình hoặc của người thân nhưng người thân yêu cầu không truy cứu trách nhiệm hình sự thì cũng không truy cứu trách nhiệm hình sự¹⁹.

4. Một số tham khảo cho Việt Nam trong quy định và giải thích về tuổi chịu trách nhiệm hình sự

Có thể thấy, pháp luật hình sự Trung Quốc đã quy định và giải quyết được một số vấn đề về tuổi chịu trách nhiệm hình sự.

¹⁸ Hồ Văn Đảng, Từ Văn Vãn, tltđ, tr. 55-65.

¹⁹ Lưu Chí Vĩ, tltđ, tr. 192.

Trên cơ sở đã trình bày ở trên, tác giả đưa ra một số vấn đề có thể tham khảo, vận dụng cho Việt Nam như sau:

Thứ nhất, về độ tuổi tối thiểu bắt đầu phải chịu trách nhiệm hình sự. Pháp luật hình sự Trung Quốc đã hạ độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự từ đủ 14 tuổi xuống từ đủ 12. Mới thoát qua thấy rằng quy định này quá nghiêm khắc, tuy vậy, với những phân tích ở trên về các điều kiện chịu trách nhiệm hình sự của nhóm người từ đủ 12 tuổi đến dưới 14 đã đưa ra những lập luận chặt chẽ không chỉ về phạm vi mà còn về điều kiện, sự giám sát của các cơ quan tiến hành tố tụng, được quyết định bởi Viện kiểm sát nhân dân tối cao. Quy định này đã giải quyết được một số vấn đề nóng bỏng trong xã hội Trung Quốc, đặc biệt đối với hành vi xâm phạm tính mạng, sức khỏe nghiêm trọng của con người, với đa số nạn nhân bị xâm phạm là trẻ nhỏ, tạo nên những sự bức xúc trong dư luận. Việc hạ tuổi chịu trách nhiệm hình sự là vấn đề quan trọng, được các nhà lập pháp Trung Quốc nghiên cứu, đánh giá tác động trong thời gian dài sau đó mới quyết định sửa đổi, bổ sung trong Bộ luật Hình sự. Đặc biệt, pháp luật hình sự Trung Quốc theo xu hướng nghiên cứu áp dụng các ưu điểm của pháp luật hình sự Liên bang Đức và Nhật Bản, khi mà cả hai quốc gia này cũng đều có xu hướng và đã quy định hạ độ tuổi tối thiểu chịu trách nhiệm hình sự từ đủ 16 xuống đủ 14 tuổi²⁰ và từ 14 xuống khoảng 12 tuổi (bao gồm từ đủ 11 tuổi)²¹. Đối với pháp luật hình sự Việt

Nam, vấn đề này cũng được trao đổi, cân nhắc khi pháp điển hoá lần thứ 3 vào năm 2015. Một số dự thảo cũng như ý kiến của Bộ ban ngành nhất trí với việc hạ độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự; một số nhà nghiên cứu cũng cho rằng cần quy định theo hướng nghiêm khắc²², hoặc rõ ràng hơn với người dưới 18 tuổi phạm tội²³. Đặc biệt, trong giai đoạn hiện nay, khi sự tiếp xúc với các hiện tượng tiêu cực trong xã hội là dễ dàng, nhận thức về tính nguy hiểm của hành vi, khả năng gây ra hậu quả nguy hiểm cho xã hội cũng như lí trí và ý chí của trẻ nâng lên sớm hơn, nếu xảy ra những hành vi xâm phạm tính mạng, sức khỏe của trẻ em khác với tính chất mức độ nguy hiểm cao thì việc hạ độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự là một phương án đáng tham khảo trong chính sách phòng ngừa, đấu tranh và chống tội phạm. Ngoài ra, về phạm vi và các điều kiện chịu trách nhiệm hình sự của nhóm tuổi từ đủ 12 đến dưới 14 tuổi, có thể quy định chỉ trong phạm vi các tội phạm giết người, cố ý gây thương tích nghiêm trọng, với các tình tiết thể hiện tính tàn ác, nhẫn tâm, gây dư luận xấu trong xã hội. Đồng thời, cần quy định chặt chẽ với sự xem xét phê chuẩn của Viện kiểm sát nhân dân tối cao.

²⁰ Lưu Hách, *Những tranh luận về tuổi chịu trách nhiệm hình sự, theo lộ trình và phát triển của Luật Hình sự Liên bang Đức*, Tạp chí Pháp luật Bắc Kinh Trung Quốc, Số 2, 2020, tr. 188-213.

²¹ Triệu Thiên Duy, *Kinh nghiệm từ Nhật Bản đối với hoàn thiện quy định tuổi chịu trách nhiệm hình sự*, Tạp chí Tầm nhìn thế giới Trung Quốc, Số 8, 2021, tr. 189-190.

²² Dương Tuyết Miên, *Quy định về hình phạt và tổng hợp hình phạt đối với người chưa thành niên phạm tội trong Bộ luật Hình sự Việt Nam hiện hành và một số kiến nghị*, Kỷ yếu hội thảo: Chính sách hình sự và thực tiễn công tác thi hành án hình sự, thi hành biện pháp tư pháp đối với người chưa thành niên phạm tội, Ủy ban tư pháp của Quốc hội, Hà Nội, năm 2013, tr. 47-52; Nguyễn Văn Niền, Nguyễn Văn Thuyết, *Một số kiến nghị hoàn thiện chế định tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong pháp luật hình sự Việt Nam*, Tạp chí Nhà nước và Pháp luật, Số 1, 2015, tr. 51-56.

²³ Trịnh Tiến Việt, *Những kiến nghị sửa đổi, bổ sung các quy định của Phần chung Bộ luật Hình sự trước yêu cầu đổi mới của đất nước*, Tạp chí Khoa học pháp lý, Số 2, 2012, tr. 3.

Thứ hai, về cách xác định tuổi đủ. Pháp luật hình sự Việt Nam quy định về tuổi đủ²⁴ tại Điều 12 Bộ luật Hình sự hiện hành: “1. Người từ đủ 16 tuổi trở lên phải chịu trách nhiệm hình sự về mọi tội phạm, trừ những tội phạm mà Bộ luật này có quy định khác. 2. Người từ đủ 14 tuổi đến dưới 16 tuổi phải chịu trách nhiệm hình sự về tội phạm rất nghiêm trọng, tội phạm đặc biệt nghiêm trọng quy định tại một trong các điều 123, 134, 141, 142, 143, 144, 150, 151, 168, 169, 170, 171, 173, 178, 248, 249, 250, 251, 252, 265, 266, 286, 287, 289, 290, 299, 303 và 304 của Bộ luật này”²⁵. Đến nay hướng dẫn về tuổi đủ vẫn sử dụng theo tinh thần Nghị quyết số 02-HĐTP-TANDTC ngày 05/01/1986 của Hội đồng Thẩm phán tòa án nhân dân tối cao hướng dẫn áp dụng một số quy định của Bộ luật Hình sự (Nghị quyết số 02/1986). Cụ thể tại mục IX. Một số quy định đối với người chưa thành niên: “Theo quy định của Bộ luật Hình sự thì người chưa thành niên đủ 14 tuổi trở lên phạm tội thì mới phải chịu trách nhiệm hình sự. Người chưa đủ 14 tuổi mà có hành vi nguy hiểm cho xã hội thì không có trách nhiệm hình sự. Cách tính tuổi do luật quy định là “đủ 14 tuổi”, hoặc “đủ 16 tuổi”, tức là tính theo tuổi tròn. Thí dụ: sinh ngày 1/1/1975 thì 1/1/1989 mới đủ 14 tuổi”. Theo đó, tuổi đủ đối với pháp luật hình sự Việt Nam và Trung Quốc tương đối nhất quán, Việt Nam xác định đến ngày sinh nhật tiếp theo được coi là tròn, tức là ngày thứ nhất của năm sau là ngày đủ tuổi, cách xác định này giúp cho thực tiễn áp dụng dễ dàng ghi nhớ và vận dụng. Tuy vậy, phân tích về khoa học như đã

đề cập ở trên cho thấy, để đủ tuổi thì phải sang ngày tiếp theo sau ngày sinh nhật mới có thể được coi là tròn một chu kỳ. Hơn nữa, Nghị quyết số 02/1986 cũng đã quá lâu, tác giả cho rằng để đảm bảo tính khoa học, chính xác có thể tham khảo, vận dụng hướng dẫn đối với pháp luật hình sự Việt Nam bằng việc ban hành một hướng dẫn mới về tuổi đủ và các vấn đề liên quan khác thay thế cách hiểu trong Nghị quyết số 02/1986.

Thứ ba, về nguyên tắc xác định tuổi khi không rõ ngày tháng năm sinh, khoản 2, khoản 3 Điều 417 Bộ luật Tố tụng hình sự Việt Nam quy định về xác định tuổi của người bị buộc tội, người bị hại là người dưới 18 tuổi như sau: “2. Trường hợp đã áp dụng các biện pháp hợp pháp mà vẫn không xác định được chính xác thì ngày, tháng, năm sinh của họ được xác định: a) Trường hợp xác định được tháng nhưng không xác định được ngày thì lấy ngày cuối cùng của tháng đó làm ngày sinh. b) Trường hợp xác định được quý nhưng không xác định được ngày, tháng thì lấy ngày cuối cùng của tháng cuối cùng trong quý đó làm ngày, tháng sinh. c) Trường hợp xác định được nửa của năm nhưng không xác định được ngày, tháng thì lấy ngày cuối cùng của tháng cuối cùng trong nửa năm đó làm ngày, tháng sinh. d) Trường hợp xác định được năm nhưng không xác định được ngày, tháng thì lấy ngày cuối cùng của tháng cuối cùng trong năm đó làm ngày, tháng sinh. 3. Trường hợp không xác định được năm sinh thì phải tiến hành giám định để xác định tuổi”²⁶. Đồng thời, việc xác định tuổi được hướng dẫn rõ hơn tại Thông tư liên tịch số 06/2018/TTLT-VKSNDTC-

²⁴ Nguyễn Ngọc Hòa, *Tội phạm và cấu thành tội phạm*, Nxb. Công an nhân dân, 2010, tr. 59.

²⁵ Quốc hội, *Bộ luật Hình sự (hiện hành) sửa đổi, bổ sung năm 2017*, Nxb. Chính trị Quốc gia sự thật, 2023, tr. 16.

²⁶ Quốc hội, *Bộ luật Tố tụng hình sự (hiện hành) sửa đổi, bổ sung năm 2021*, Nxb. Chính trị Quốc gia sự thật, 2023, tr. 336.

TANDTC-BCA-BTP-BLĐT BXH ngày 21/12/2018 về phối hợp thực hiện một số quy định của Bộ luật Tố tụng hình sự về thủ tục tố tụng đối với người dưới 18 tuổi. Tuy vậy, có thể thấy rằng, quy định tại Điều 417 trái với nguyên tắc suy đoán vô tội quy định tại Điều 13 Bộ luật Tố tụng hình sự Việt Nam khi xác định tuổi của bị hại và người bị buộc tội theo cùng một nguyên lý²⁷. Pháp luật hình sự Trung Quốc như đã trình bày cũng chỉ rõ nguyên tắc có lợi cho người phạm tội đối với những trường hợp tương tự, không chỉ đối với người dưới 18 tuổi mà kể cả trường hợp những người lớn tuổi ở khoảng 75 tuổi. Theo đó, giám định tư pháp để xác định tuổi của người thực hiện hành vi nguy hiểm hoặc người có liên quan là phương án được hướng dẫn phổ biến.

Về khoa học pháp lý, đối với một số trường hợp khi không xác định chính xác được ngày tháng năm sinh của người có liên quan đến vụ án, để có lợi cho người phạm tội thì có thể là ngày đầu tiên hoặc là ngày cuối cùng của tháng, của quý năm đó làm ngày tháng năm sinh cho người đó. Ví dụ: Đối với trường hợp xác định tuổi của bị hại trong vụ án xâm phạm tự do tình dục, hoặc người phạm tội là người lớn tuổi tùy từng trường hợp chưa rõ ngày tháng quý nào thì cần lấy ngày đầu tiên của tháng, quý năm đó làm ngày sinh của họ như vậy mới đảm bảo nguyên tắc có lợi cho người phạm tội hay nguyên tắc suy đoán vô tội. Tuy vậy, với sự phát triển của khoa học kỹ thuật và các phương thức quản lý dân cư ngày càng đồng bộ, rõ ràng khi công dân đều được định danh trên hệ thống, việc làm rõ ngày tháng

năm sinh ngày càng đơn giản hơn²⁸. Đối với một số trường hợp đặc biệt khác như người vô gia cư, người nước ngoài... không có căn cứ xác định chính xác ngày tháng năm sinh thì cần tiến hành giám định tư pháp để xác định chính xác tuổi của họ. Trên cơ sở đó, tác giả cho rằng nội dung Điều 417 Bộ luật Tố tụng hình sự hiện hành nên sửa đổi quy định theo hướng mang tính nguyên tắc định hướng chung để xác định độ tuổi hơn là quy định cụ thể như hiện nay, từ đó sẽ đảm bảo được các nguyên tắc trong Tố tụng hình sự, bảo vệ đầy đủ quyền và lợi ích hợp pháp của người phạm tội.

Kết luận

Trên cơ sở nghiên cứu các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự trong luật hình sự Trung Quốc cho thấy, dù cùng đặt mục tiêu bảo vệ người chưa thành niên và đề cao chức năng giáo dục, hai hệ thống pháp luật cũng thể hiện mức độ linh hoạt khác nhau trong xử lý người phạm tội ở độ tuổi thấp. Từ kinh nghiệm của Trung Quốc, Việt Nam có thể cân nhắc hoàn thiện pháp luật theo hướng linh hoạt hơn đối với những hành vi có mức độ nguy hiểm đặc biệt cao, đồng thời tiếp tục hướng dẫn chi tiết hơn các quy định về tuổi chịu trách nhiệm hình sự mà bài viết đã đưa ra. Điều này giúp cân bằng giữa yêu cầu bảo vệ cộng đồng và bảo đảm quyền lợi tốt nhất cho người chưa thành niên trong giai đoạn cải cách pháp luật hiện nay.

²⁷ Phạm Mạnh Hùng, *Hoàn thiện quy định về xác định tuổi khi giải quyết vấn đề trách nhiệm hình sự và áp dụng thủ tục tố tụng đối với người dưới 18 tuổi*, Tạp chí Kiểm sát, Số 5, năm 2021, tr. 15-18.

²⁸ Quyết định số 06/QĐ-TTg ngày 06/01/2022 về phát triển ứng dụng dữ liệu về dân cư, định danh và xác thực điện tử, phục vụ chuyển đổi số quốc gia; Chỉ thị số 05/CT-TTg ngày 23/2/2023 tiếp tục đẩy mạnh triển khai Đề án phát triển ứng dụng dữ liệu về dân cư, định danh và xác thực điện tử phục vụ chuyển đổi số quốc gia.